

Prima vârstă a literaturii de ceremonial în cultura română. Cazul *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* [1]

Cercetător științific, I, dr. Laura Bădescu

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române

Spațiul cultural vechi și premodern a fost normat la nivelul claselor sociale superioare printr-un ansamblu de cutume proprii sau împrumutate pe filiere diverse (bizantină cu precădere), în funcție de epocă și de interesele politice și ecleziastice exercitate în perimetrul țărilor românești. Reconstituirea ansamblului acestor cutume este posibilă în cazul românesc prin urmărirea reflecției lui întexte cu un oarecare indice de circulației și reprezentativitate menit să asigure validitatea (și practicarea) lor.

Literatura română veche cunoaște, până acum, o singură operă originală dedicată exclusiv ceremonialului: *Condică ce are întru sâne obiceiuri vechi și nouă a preainălțaților domni*, alcătuită în 1762, la Iași, de către Gheorgachi vtori logofăt. Alte opere cu această tematică se vor fi pierdut în tăvălugul istoriei, căci prea dese le năvăliră tucești, tăărăști sau de alt fel nu îngăduiau mereu salvarea obiectelor de preț. Că ele au existat înainte de secolul al XVIII-lea, o dovedesc rudimentele de ceremonial care se găsesc, cu ușurință, în scrieri din cele mai diverse: parenetice, istoriografice, geografice, memorialistică, note de călătorie, documente (oficiale sau particulare, interne sau externe) etc. Nu știm dacă erau originale sau traduceri, cu atât mai mult cu cât se cunoaște preocuparea pentru cele din urmă. Amintesc că scrierea *Despre ceremonii* a lui Constantin Porphyrogenetul a fost cunoscută de Dimitrie Cantemir, Nicolae Mavrocordat, logofătul moldovean Gheorgachi ș.a. dar și că Hrisant Notara a transpus în românește *De officiis* a lui Pseudo-Codinos la îndemnul stolnicului Constantin Cantacuzino etc.

Fără îndoială, spațiul ecleziastic românesc ilustrează cu mai mare acuratețe existența unui sistem de norme canonice dedus din pravile traduse sau originale (prima păstrată este Pravila în limba slavonă a lui Matei Vlastares copiată în 1472 (1474?) de Ieromonahul Ghervasie la Mănăstirea Neamț, Ms. sl. 131 BAR). Aici s-au înregistrat cele mai multe consemnări cu privire la diferite momente (amintesc doar ritualul de învestire în funcție, respectiv de retragere (*paretisis*-ul) dintr-o funcție bisericească surprins în texte precum cel redactat de Antim Ivireanul (*Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit*) sau de Meletie Sirigos la urcarea lui Varlaam în scaunul mitropolitan al Moldovei).

Spațiul laic înregistrează prima operă originală ce cuprinde elemente de ceremonial prin *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* (c. 1520). Sunt redat primele informații cu privire la ceremonialul oficial domnesc referitoare la învestirea în funcții (*Cum vor pune boierii și slugile lor la boierie și la cinste și cum îi vor scoate dintr-acestea, pentru lucrurile lor*), la așezarea la masă (*Cum să cade domnilor să șază la masă și cum vor mânca și vor bea*), la primirea solilor (*Pentru solii și pentru războaie*) sau la judecata domnească (*Cum și în ce chip vor judeca*).

Aceste date se vor prelungi și se vor completa ulterior în cultura română prin cronici, scrieri academice (Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*), scrieri parenetice (vezi sfaturile lui Nicolae Mavrocordat către fiul său Constantin (*Manual în care se cuprind păreri și cugetări cu privire la moravuri și purtări, scrise de prea cucernicul, prea înălțatul și prea învățatul domn și stăpânitor al Moldovei întregi și al Ungro-Vlahiei, Kir Ioan Nicolae Alexandru Vodă Mavrocordat, respectiv Sfaturi ale răposatului domn Nicolae Vodă către fiul său Constantin vodă, date în anul 1726*) etc. Este un sistem interconectat ale căror norme și reguli nu se anulează, ci se continuă și completează până în zorii modernității.

Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie ilustrează prima racordare a literaturii române la literatura europeană din perspectiva literaturii parenetice de stil bizantin. Integrabile categoriei numite *Oglinda principilor, Învățăturile...* au trecut prin 5 veacuri de cultură, probând, în plină epocă a bilingvismului cultural (opera a fost redactată în slavonă fiind tradusă aproape imediat în greacă iar în secolul al XVIII-lea în limba română), capacitatea elitelor noastre de a aduna în țesătura unui singur text mai tot ceea ce contribuia la formarea unui lector luminat.

Astfel, această prima operă românească de doctrină a relațiilor externe, de diplomatie și ceremonial se constituie drept reper inițial al literaturii românești laice în veșmânt slavon (punctul final al acestei literaturi este considerat tratatul *Despre generozitate* din *Triodul pentecostar* slavon (1649) alcătuit, probabil, de Udriște Năsturel [D. H. Mazilu, *Recitind*, I: 92]).

Difuzarea *Învățăturilor...* prin intermediul limbilor de cultură ale perioadei vechi, respectiv traducerea lor în limba vernaculară indică prestigiul operei. Aceasta este indiscutabil cel mai bun nivel de vreme ce Theodor Mamalachos le-a copiat în grecește, intervenind grosier, pentru a le prezenta Patriarhului ecumenic în numele lui Ivan cel Groaznic. Pe scurt, în 1557, acest Teodor Mamalachos mergea ca trimis al țarului Ivan al IV-lea Vasilevici (Ivan cel Groaznic) la Patriarhul ecumenic în vederea recunoașterii lui ca țar. Pentru a dovedi ortodoxia și nivelul elevat de cultură creștină ale țarului, Mamalachos a copiat și a intervenit [2] în traducerea grecească a lui Manuil din Corint atribuind opera tatălui acestuia, marele cneaz Vasile al III-lea Ivanovici (1505-1533), călugărit sub numele de Varlaam. Acest manuscris se păstrează în cadrul Bibliotecii Vallicelliana din Roma sub cotams. gr, R. 100 [3] și a fost semnalat pentru prima dată în anul 1988 de cercetătorul italian Santo Luca fără evidențierea plagiatului, fapt demonstrat ulterior de I. Dumitriu Snagov [4] și confirmat de cercetători români între care Virgil Cândea, Dan Zamfirescu ș.a.

Faptul că după c. două secole de la apariție *Învățăturile* circulă în formă manuscrisă și sunt traduse în limba vernaculară la dorința unor principii și domnitori români, arată că materia lor nu se perimase și era resimțită ca necesară (*Învățăturile* u fost traduse la stăruința lui Matei Basarab [5], ulterior au fost comandate de Ștefan Cantacuzino (ms. rom 109 BAR, filiala Cluj, anterior anului 1716) dar și de Nicolae Mavrocordat (ms. rom 1062 BAR, c.1727,). Totodată, la sfârșitul secolului al XVI-lea, Petru Șchiopul, domnul Moldovei, le avea în biblioteca sa și, spune Nicolae Iorga, un inventar german le menționa [6]).

Acest tratat de guvernare prin chibzuință și diplomație a cărui finalitate o constiuitie educarea și sfătuirea viitorului principe a inaugurat o tradiție, căci ulterior, în cultura română, au fost atestate și scrieri originale, traduceri sau adaptări în limba slavonă, greacă și română (vezi Matei al Mirelor, *Sfaturi către Alexandru Iliș*, c. 1616–1618; Petru Movilă, *Sfaturi* adresate lui Moise, fratele său, urcat pe tronul Moldovei în 1631, cuprinse în prefața *Triodului ales*, Kiev, 1631; Antim Ivireanul, *Sfătuirii creștine politice către (...)* domnul domn Ioan Ștefan Cantacuzino, București, 1715; Nicolae Mavrocordat, *Sfătuirile (...)* date fiului său domnului domn Constantin Nicolae voievod, mai înainte de a fi domn, în anul mântuirii 1725, în grecește, *Ceasornicul domnilor* de Antonio de Guevara, tradus de Nicolae Costin; *Capetele* atribuite lui Vasile I Macedoneanul ș.a.).

Etapete prin care principele devine un conducător desăvârșit sunt articulate prin relația instituită între el și divinitate prin cultivarea eticii, prin iubire, dreptate, milă etc. Sfaturile relaționate ceremonialului aulic conțin reflexia arhetipului imperial și contribuie la instaurarea sau continuarea unei guvernări perfecte. De aceea, în semantismul acestei operă-oglină scenele prin care se construiește imaginea exterioară a viitorului domn pot fi privite și din perspectiva conștientizării imaginii publice pe care acesta trebuie să o aibă în cadru solemn, cu oficialități, cu public divers și cu intenționalități multiple. Astfel, regulile de așezare la masă, de primire a solilor, de judecata domnească etc. alcătuiesc structuri ale formelor puterii politice, în evoluția lor dinspre teocrație spre monarhie, dinspre cutume spre norme juridice tributare unor fundamente erudite.

Ne vom opri doar asupra câtorva scene în care sunt puse în evidență aceste reguli de comportament ce se erijează în ceremonial prin motivație, scenariu și finalitate.

Protocolul judecării domnești este centrat pe virtuțile pe care Principele trebuie să și le însușească pentru a fi un bun judecător pentru supușii lui: temător de Dumnezeu, înțelept, corect, nefățarnic, nepiz mățareț, nemânios. Adică în termenii specifici literaturii parentice bizantine (vezi, spre exemplu Manuel Paleologu, *Sfaturi pentru educația împărătească*, 105 ș.u.)

Procedura de judecată este redată în conformitate cu cea aferentă secolului al XVI-lea românesc: întrunirea în divan [7] („când veți șadea să judecați la divan, să șază lângă voi tot oameni buni și aleși. Și să fie și boiari tineri lângă voi, ca să ia toți învățătură bună și dulce din gurile voastre”). Este o reconstituire a vieții cutumiare a normelor de drept canonic neconcretizate, se pare, până la acea dată într-o pravilă românească. Este îndeobște acceptat faptul că puterea domnului țărilor române, la fel ca în Bizanț, avea origine teocratică. De aceea, judecata domnească apare „înfățisată ca un reflex al justiției divine, ceea ce pretindea că antrenează o anumită răspundere mistică față de divinitate în lumea de apoi” [V. Al. Georgescu, *Judecata domnească*, I: 27]: „Drept aceia și tu, fătul meu, și dumneavoastră, fraților, cu ce dreptate veți judeca săracii într-această lume, cu aceia vor fi judecate și faptele voastre la împărăția cea cerească”.

Posibilitatea erorilor de judecată nu decurge așadar din prezența sau absența pravilei, ci din graba pronunțării, din teama celor judecați, din părtinire ș.a.: „Și la judecată să nu vă pripitiți, ca nu cumva, neînțelegând jalba săracului, să-l judecați cu nedreptate. Sau dar de-i va fi frică și să va ului și nu va putea spune dăslușit, ci să-l întrebați de multe ori, până i să va potoli frica”. Procedura este

cuprinsă în termeni clari, nepărtinitori: „Și să nu fățărnicești celui bogat, nici iar să miluești cu judecata pre cel sărac, ci să faci judecată dreaptă și bogaților și săracilor”.

Primirea și trimiterea solilor indică existența unui ceremonial deschis, cu posibilități multiple de gestionare a unei situații date. Astfel, viitorul domn, prin voia și cu puterea lui Dumnezeu, este îndemnat să deprindă tehnicile diplomatice și să cultive toate calitățile care îl vor conduce spre „un nume bun”.

Primirea solilor este pregătită din momentul apropierii lor de cetatea unde se află reședința domnitorului. Întâmpinarea se face cu mare cinste și alai, toți boierii vor veni „împodobiiți frumos, cine cu ce va avea bun și cu cai buni și împodobiiți”. Ritualul de împodobire este generalizat, căci trupuri (boieri tineri și vârstnici etc.) și obiecte (jilț, case etc.) sunt supuse transformării care trebuie să asigure solului o intrare triumfală. Aceasta indică, orchestrat, mărinimia și purtarea aleasă a principelui fiind, în plan secund, un exercițiu de măgulire ce pune la încercare vanitatea solilor. În cadrul aceleiași intenționalități de captare a bunăvoinței solilor apar locația, dărnicia și timpul acordate odihnei solilor. Găzduirea nu este făcută la întâmplare: gazda se cuvine „să nu fie aproape de voi, nici de grădinile care vă primblați de voi cu sfetnicii voștri”. Îndestularea cu prisoseală („să aibă de toate de ajuns și să nu-i lipsească nici de mâncare, nici de băutură.”) și timpul de odihnă acordate solului („să nu-l ții mult, nici să-l zăbovești, ci numai 2 zile sau 3”) indică, prin motivarea lor, o bună cunoaștere a strategiilor argumentative. Recomandările sunt adresate unui destinatar ce trebuie convins să le urmeze. De aceea, vedem cum fiecăruia episod al primirii solilor este însoțit, conform uzanțelor bizantine și postbizantine, de cugetarea la cele dumnezeiești și de îmbrăcarea domnitorului „în dragostea și în puterea lui Dumnezeu”. Viitorului domn îi sunt recomandate smerenia, blândețea, atenția și memorizarea tuturor cuvintelor rostite de soli astfel încât „tu toate le ții în mintea ta și nimic dentr-însele să nu uiți.”

Sunt între primele indicații de regie și scenariu deschis, cu posibilități multiple de răspuns în funcție de atitudinea și mesajul adus de sol. Astfel, principele trebuie să se asigure că solul a transmis întreg mesajul și să păstreze tăcere pentru a reflecta la cele aflate („«Dar acum ai a mai zice alte cuvinte de la domnul tău?»” Iar el, deaca va zice că nu sânt, «că ce mi-au zis stăpânul meu, toate le-am grăit», tu să nu-i mai răspunzi niciun cuvânt împotriva. Că de-i vei mai răspunde ceva, nimic nu vei folosi. Sau cine știe, că sau vei zice cuvinte împotriva vorbelor lui, sau ba, deacii cuvântul iaste ca vântul: deacaiase din gură nici într-un chip nu-l mai poți opri și, măcar dă te-ai căi și noaptea, nimic nu vei folosi.”).

Viitorul domn este sfătuit a păstra tăcere asupra celor spuse de sol în fața tuturor („nimeni să nu te știe”) pentru că astfel poate afla cele ce gândesc sfetnicii cei bătrâni și boierii cei mari căroră se cuvine să se adreseze cu „dragoste și cu dulceață”: „[...] Dragii miei boieri bătrâni și iubiiții miei sfetnici, acum acest sol au venit la noi și am văzut toate vorbele lui și cuvintele lui le-am auzit. Într-aceia întreb pre dumneavoastră, boierii miei cei bătrâni, pre toți, că sânteiți bătrâni și ați văzut multe lucruri, și bune, și rele. Ci acum trebuiaște să vă sfătuiți împotriva sfatului solului, că voi sânteidreptarea mea și nădejdea mea, și cât veți putea mai bine, atâta să socotiți, ca să putem da răspuns bun solului împotriva cuvintelor lui. Ca doar de va da Dumnezeu de va fi răspunsurile noastre mai bune și mai cinstite decât cuvintele solului, care au adus la noi de la domnu său.”

Persuasiunea, retorica de bun nivel se vădesc nu doar în replicile către toți cei care îl pot sfătui („să nu oprești pre nimeni să nu grăiască la sfat”), ci și în maniera prin care este convins viitorul domnitor să își asculte supușii. Sunt extrase pasaje din Biblie, pilde, interogații retorice ș.a. toate pentru a-l determina să rămână atent la cuvintele tuturor („cuvintele lor să fie înfipte în inima ta, ca și ale solului”) dar să decidă singur („sfaturile, și care vor fi mai bune voi le primiți în inimile voastre; iar care nu vă vor fi de folos, voi le lăsați.”) după ce, retras în singurătatea casei sale, își va curăți „inima cu toate bunătățile și-ți vino în toată mintea și te roagă lui Dumnezeu și Preacuratei lui Maici”. Astfel, doar prin hărăuire divină și „cu pricepere mai bună decât a tuturor”, va „putea învinge cu socoteala minții (...) cuvintele solului.”

În acest scenariu, comunicarea propriei decizii este realizată după reflecții îndelungate și după o altă sfătuire cu boierii în timpul căreia să nu se trufească, nici să se mânia, ci să mulțumească „lui Dumnezeu, care te-au întărit și țe-au dat minte să grăești cele ce sânt mai de folos înaintea boiarilor tăi”. Recomandând repetate sfătuirii și încă mai dese invocări ale divinității (în fapt momente de reflecție adâncă), autorul dezvăluie unul dintre cele mai importante principii ale guvernării și anume: prudența. Între toate, aceasta stă la baza unei diplomații ce asigură o bună guvernare cu sprijin intern și extern.

Comunicarea răspunsului are loc după ospătarea solului și se cuvine să fie un nou prilej de uimire pentru el, căci domnitorul trebuie să tocmească paharnici, să scoată „pahară de argint

frumoase” și să se „silească” a le așeza frumos „ca să să mire și solul de acea podoabă și rânduială bună, care să nu o fie văzut el la stăpână-său niciodată, ci să laude pretutindinea ce au văzut și să povestească. Pentru că și aceasta iaste o cinste a domnului aleasă și lăudată.”

Gastrimargia este sugerată, însă fără numirea mâncărilor sau băuturilor, ci doar respectarea unei succesiuni a acțiunilor („masă să gătești frumoasă și să faci multe feliuri de bucate și să aducă tot pre rând, uniledupre altele. Și băuturi să scoți de unde vei avea mai bune și mai dulci”). Recomandările se îndreaptă și în acest moment festiv tot spre prudență care aici ia turnura cumpătării într-ale vinului („vinul amestecă inima omului și-l face bărbat și vesel, și cugetă multe lucruri deșarte, și cuvinte de nimic grăiaște”) care se cuvine băut cu măsură nu doar de viitorul domn, ci și de sol, pe care „să nu-l silești cu vinul, ca să-ți vază și el înțelepciunea”.

Festinul este un prilej pentru reflecții morale și pilde construite în aria semantică a virtuților („Iar înțelepciunea și vitejia de la beție să nu o crezi, măcar de țe-ar părea că sânt cât de bine tocmite; că cuvintele de la beție strică cele ce ai cugetat la trezie. Într-alt chip cum vei mai putea zice? Cum ar face cineva niște bucate bune și să arunce apoi cineva vreun lucru spurcat într-însele; deacii îi caută nu numai bucatele să verse, ci și vasul să-l spargă. Așa strică și cuvintele de la beție.”).

Răgazul dintre momentul festinului și cel al comunicării mesajului este văzut ca un bun moment pentru o dreaptă cumpănire a celor transmise de sol. Discursul principelui se va construi pe modelul *erotapokrisis*, prin urmărirea îndeaproape a mesajului adus de sol. Astfel, principele va da „răspunsul de toate pre rând”, („Pentru cutare lucru iată ce răspunsu dăm, și pentru cutare, iată ce”), mizând pe simetrii sintactice, dar și pe antiteze lexicale capabile să pună în evidență practica de bun nivel retoric („Și de-ți va fi zis el ție cu mânie, tu-i zi lui cu blândețe; sau de-ți va fi grăit cu scandală, iar tu să-i răspunzi cu cuvinte de pace.”). Grija pentru ornamentul stilistic nu diminuează atenția acordată conținutului și, de aceea, principele este îndemnat să răspundă competitiv, în spiritul marilor bătălii: „Și te nevoiaște să fie toate răspunsurile tale mai bune și să fie stăpânului solului ca niște săgeți, deaca le va auzi.”.

Autorul precizează și situația în care boierii se împotrivesc ospătării solului, recomandând viitorului domn să le înfrângă această dorință și să le facă pe toate „precum iasteobiceaiul și cum te-am învățat și țe-am arătat mai sus”.

La plecare, solul trebuie însoțit de oameni până la ieșirea din țară („Cum ai trimis și înainte, la întâmpinare, așa fă și la petrecanie, ca să să mire de unde i-au sosit atâta cinste, de care el nu să nădăjduia.”).

Ceremonia primirii solilor este încheiată cu rugăciunile de mulțumire către Dumnezeu și cu recomandarea practicării modestiei și a virtuților alese („nu să cade să te lauzi în trufă, ci să întri în cămara ta și, căzând cu fața jos la pământ, să te rogi lui Dumnezeu” și încă „Dumnezeu iaste milostiv și îndurător și, de va vedea că-i mulțumești, iar că nu te lauzi, deacii întru toate va adaoge priceperea și socoteala, și sfaturile tale nimeni nu le va putea muta.”). Confirmarea biruinței domnitorului este consemnată magistral în răspunsul solului către domnul care l-a trimis prin imaginarea unui dialog între cei doi: „Deci acolo vor să-l întrebe și să-i zică: «Ce ai isprăvit?» Iar el, răspunzând, va zice: «Doamne, rău am isprăvit în partea noastră, că acolo am dus pleave și gunoae. Ci fu tot sfatul nostru biruit și nimic n-au băgat în seamă cuvintele noastre, nici au căutat spre dănsule, că au avut alt sfat bun și pre noi mult ne-au înfolosit. Și în locul cuvintelor noastre cele de nimic, iar ei m-au umplut de multe cuvinte ca mărgăritariul și pre mine foarte m-au cinstit și m-au dăruit bine, și nimic nu s-au temut de noi. Și au sfat neclătit și sânt harnici cât și eu m-am mirat de înțelepciunea și sfatul lor. Și de acum n-ai ce-i mai ispiti cu cuvintele, că ne-au rămas întru toate soliile ce am solit».”

Autorul introduce în textul *Învățăturilor* un mic îndreptar pentru alegerea celor care să îl reprezinte în fața altor domni, care să știe „purta solii și cuvintele voastre”, „cu sfat bun și cu cuvinte neclătite”.

Nepriceperea alegerii unui sol bun îl va duce pe principe „întristăciune și în scârbe”, de aceea este îndemnat ca prin ruga către Dumnezeu să își „întărească mințile” iar abia apoi cu „socoteala voastră să socotiți toți boierii voștri și pre cari-i vei alege și-i vei socoti în inima ta că va purta bine și cu cinste cuvintele tale și-i făr’ de frică la acel domn, pre acela să trimiți. Însă iară sfātuindu-te cu toți svecnicii tăi și de aceasta”. Viitorul domn este sfătuit să nu își aleagă soli „pentru voia cuiva” sau „de-ți va fi vreo slugă dragă” căci aceștia nu vor „putea umplea voia ta și slujba ta cu cinste”, de aceea: „Niciodată cinstea și venitul să nu-l dai altuia”, însă, „bine să pierzi din avuția ta, decât den cinste-ți”. Mesagerul ales trebuie să fie „înțelept și vrednic” capabil să învețe „trebile soliei” prin strădania domnitorului care se va sili să-i dea „sfat cu socotință și de cinste, [...], ca să fie și acolo cu îndreptare spre cinstea voastră”. În dialogul închipuit între cei doi, domn și sol, autorul numește calitățile pe care

un ambasador creștin, cu ajutor divin, trebuie să le reunească în discursul său: logosul, etosul și patosul.

Ceremonialul ospetelor este unul al virtuților pe care principele se cuvine să le dețină. Dacă așezarea la masă în cadrul festinului dedicat solilor cuprindea recomandări generice cu privire la succesiunea felurilor de mâncare și a bogăției acestora, în cazul ospetelor domnești la care participă boierii mari și mici, recomandările sunt adresate atitudinii pe care principele trebuie să o adopte.

Este atestată mențiunea corpului politic al principelui care trebuie să se delimiteze de trupul natural, muritor prin conștiința dinastică de drept divin: „Fătul meu, eu am gândit că așa să cade domnului să șază la masa cu boierii săi cei mari și cu cei mici. Când șade domnul la masă, întâi pohtește trupul lui să mănânce și să bea. Apoi pohtește și veselie multă. Iar tu, fătul meu, să nu cumva să-ți slobozești mintea de tot spre veselie, că omul în lumea aceasta șade între viață și între moarte. Pentr-aceia să cade să te socotești foarte bine, să nu-ți slobozești mintea de tot spre veselie, nici iar spre întristăciune. Că dă te vei întrista foarte, deacii toți din casa ta și toate slugile tale să vor întrista și să vor îngrija; iar de vei vrea să faci voia lor și să te veselești cu totul, acea veselie făr' de măsură va mâniia pre Dumnezeu și va osebi sufletul omului de la dânsul. Ci în vremea aceia, mai bine să fie plăcută veselii ta lui Dumnezeu, decât oamenilor. Că nu te-au ales, nici te-au unsu oamenii spre domnie, ci Dumnezeu te-au ales și te-au unsu și a Aceluia plăcere să faci”.

Masa domnească presupune sobrietatea interioară a Principelui care, deși va consimți la cele ce sporesc veselia comesenilor, nu trebuie să își îngăduie alunecarea simțurilor căci aceasta duce la rătăcire („omul cela ce-și duce tot gândul spre cântece și spre jocuri ca acestea, acela n-are minte de-ajunsu”). Așadar, masa se cuvine însoțită de acompaniament muzical („multe feliuri de tobe și de vioare și de surle”) destinat oamenilor de rând („că așa să cade domnului să-și veselească oștile”).

Recomandările de cumpătare a principelui întru cele ce aduc veselie sunt întregite de cele ale cumpătării la băutură. Beția este un bun prilej pentru a reaminti principelui de îndatoririle sale care nu se cuvin îndeplinite în această stare („Căci că, deacașazi la masă, nu iaste legea să judeci nici să dăruești, ci are masa obiceiul său de veselie, să să veselească toate oștile tale și slugile de tine”).

Dominanta socială a așezării la masă se desprinde din ierarhii ce nu pot fi schimbate cu ușurință („Așijderea când șazi la masă și vei să-ți așezi la masă boierii cei mari și cei al doilea și cei mai mici și pre alții pre toți, iar tu de atuncea să le păzești locurile, ca la a doaoșadere să nu le schimbi rândurile”). Rolul principelui este acela de a le conserva drepturile obținute; altfel, ar aduce scădere puterii lui, căci boierii și-ar pierde încrederea în evoluția firească a accederii la un rang mai înalt („Căci că deaca pui sluga ta la masă într-un loc, iar al doilea rându tu-l pui mai jos, decii într-acei ceas i să întristează inima și să scârbește. Căci că el să nădăjduia dentracel loc ce au șazut întâi să câștige alt loc mai sus, iar tu, pentru unul carele-ți iaste ție mai drag, tu-l dai mai jos”).

Acest pasaj prin care este surprins protocolul așezării la masă se încheie prin invocarea moralității inimii. Este parcurs același traseu medieval, cunoscut prin Jean de Gerson (1402) sau tapiseriile medievale ale Doamnei cu unicornul (după 1484) etc. prin care simțul inimii este superior celorlalte simțuri. Astfel dacă celelalte organe dau naștere unei experiențe sensibile a lumii exterioare, inima permite introspecția și deci experiența sensibilă a lumii interioare virtual traumatizată ca urmare a incorectitudii sociale exersată de puterea domnească („Pentru aceia i să întristează inima și să vatămă ca cu o rană. Că inima omului iaste ca sticla, decii sticla să sparge, cu ce o vei mai căрпи?”).

Componenta etică a ceremonialului *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosiese* cuvine privită în ansamblul general al scrierii care topește în sine importante surse de teologie și morală creștină. Principele, ca *om desăvârșit și întreg*, se alcătuește în interiorul moralei creștine de unde pășește în fața poporului pe care îl va governa. Originalitatea gândirii politice surprinsă, parțial, și în scenele de ceremonial indică faptul că avem în față o scriere de maturitate a genului parenetic capabilă să probeze, până astăzi, existența unei tradiții literare în perimetrul culturii române. Să nu uităm că paradigma structurilor de ceremonial adoptată de autorul *Învățăturilor...* se va regăsi în cultura română. Amintesc doar cazul *Descriptio Moldaviae* unde principele Dimitrie Cantemir, membru al Academiei din Berlin, acorda descria, amplificând, ospetele (v. cap. 8 *Despre ceremoniile curții când ies Domnii din palat și când dau ospete*), judecata domnească (v. cap. 12 *Despre judecățile Domnului și ale boierilor*) ș.a.

Note finale

[1] Prezentul articol a fost redactat în cadrul proiectului „Soluții digitale inteligente pentru cercetarea și diseminarea literaturii române vechi și premoderne”, acronim INTELLIV, cod PN-III-P4-PCE-2021-0300 finanțat de Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării (UEFISCDI).

- [2] Teodor Mamalachos a uitat să șteargă sau să înlocuiască numele Neagoe, Teodosie, Neaga (mama lui Negoe Basarab), precum și numele fetelor voievodului: Stana, Roxana și Anghelina.
- [3] Santo Luca, *Manoscritti greci dimenticati della Biblioteca Vallicelliana* în „Augustinianum”, 1988, dec., 661–702.
- [4] I. Dumitriu-Snagov, „Monumenta Romaniae Vaticana”, București, 1996.
- [5] Probabil de Udriște Năsturel în opinia profesorului Gheorghe Mihăilă.
- [6] Virgil Căndea, *Un mare ctitor. Neagoe Basarab 1512 – 521*, Râmnicu-Vâlcea, 2017, 57.
- [7] Divan - Consiliu cu atribuții politice, administrative și juridice, alcătuit din cei mai înalți demnitari.

Referințe bibliografice

- *** *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ediție de Dan Zamfirescu și Ileana Mihăilă, București, 2020
- Bădescu, Laura, *Literatura de ceremonial*, în *Enciclopedia literaturii române vechi*, Eugen Simion coord. gen., București, 2018, 534-538
- Căndea, Virgil, *Un mare ctitor. Neagoe Basarab 1512 – 521*, Râmnicu-Vâlcea, 2017
- Corfus, Ilie, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979
- Dumitriu-Snagov, Ion, *Românii în arhivele Romei (Secolul XVIII)*, București, [1973
- Dumitriu-Snagov, Ion, „Monumenta Romaniae Vaticana”, București, 1996
- Georgescu, Valentin Al, Strihan, Petre, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611-1831. Partea I. Organizarea judecătorească*, vol I (1611-1710), 1979
- Luca, Santo, *Manoscritti greci dimenticati della Biblioteca Vallicelliana* în „Augustinianum”, 1988, dec., 661–702.
- Mavrocordat, Ioan Nicolae Alexandru, *Manual în care se cuprind păreri și cugetări cu privire la moravuri și purtări, scrise de prea cucernicul, prea înălțatul și prea învățatul domn și stăpânitor al Moldovei întregi și al Ungro-Vlahiei, Kir Ioan Nicolae Alexandru Vodă Mavrocordat în Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, XIII, București, 1940-1941
- Mavrocordat, Ioan Nicolae Alexandru, *Sfaturi ale răposatului domn Nicolae Vodă către fiul său Constantin vodă date în anul 1726 în Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, XIII, București, 1940-1941
- Mazilu, Dan Horia, *Recitind literatura română veche*, I, București, 1994
- Mazilu, Dan Horia, *Voievodul dincolo de sala tronului*, Iași, 2003
- Paleologul, Manuel, *Sfaturi pentru educația împărătească*, ediție critică și traducere Simona Nicolae, București, 2015
- Simonescu, Dan, ed., *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, București, 1939.
- Siruni, H. Dj., trad. *Domnii români la Poarta Otomană. După un manuscris turcesc conținând note și însemnări despre ceremoniile și recepțiunile din Palatul Împărătesc din Stambul între anii 1698-1782. Studii și cercetări*, LV, (1941), 11-28